

офицер Петраковский, таржимон орқали ундан Тифлис ёқдими деб сўради:

- Айя, – деди у.
- Ха, деяпти, – деди таржимон.
- Кўпроқ нима ёқибди?
- Хожимурод бир нарс деди.
- Ҳаммадан кўпроқ унга театр ёқибди.
- Хўш, бош кўмондонникида бўлган базм-чи?
- Хожимурод қовоғини солди.

– Ҳар бир халқнинг ўз одати бор. Бизда хотинлар ундай кийинмайдилар, – деди у Мария Дмитриевнага қараб.

- Ха, унга нимаси ёқмабди, ахир?

– Бизда бир гап бор, – деди у таржимонга, – ит эшакка гўшт берибди, эшак эса итга хашак берибди, – натижада ҳар иккаласи ҳам оч қолибди. – У сал илжайди. – Ҳар бир халқ учун ўз одати яхши.” [8].

Ўзбек халқи турмуш тарзини ҳозир ҳам паррандаларсиз тасаввур қилиб бўлмайди. Шунинг учун халқимизда *она товук, даканг хўроз, жўжабирдай жон, бир товукча ҳам дон керак, ҳам сув, қари товук* каби метафорик асосдаги ифодалар

кўплаб учрайди ва уларнинг илк денотатив маънолари ҳам хануз яшовчан. Шу боисдан *думи юлинган товук* сўз бирикмасининг денотатив маъносини ва унда акс этган объектив воқелик парчасини ўзбек лисоний жамияти аъзолари бирдай тасаввур қилади. Умумий дунёқараш асосидаги метафорик модел воситасида вужудга келган *думи юлинган товук* (инсон) метафорик ифодаси замиридаги маданият ҳам, шу барқарор маданият заминида шаклланган метафорик ифода ҳам тил ва маданият яхлитлигининг бир кўриниши сифатида тилимизда яшаб келмоқда ва образли тасаввур ҳосил қилишнинг сермахсул ва таъсирчан воситаларидан бири бўлиб қолмоқда.

Кўринадики, тил ва маданият муштараклиги муаммосининг ўзи серкирралиги ва тахлилининг ўта мураккаблиги билан ажралиб туради. Тилда халқ маданиятининг илк шакллари ҳам, бугунги ҳолати ҳам бирдай мавжуд. Шунга кўра, тилни маданият ифодаси сифатида эскирган, архаиклашган, нисбийлашган, барқарор маданий мағизли бирикларнинг мухташам хазинаси сифатида баҳолаш жоиз.

Адабиётлар

1. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқ. – Тошкент: «Ўзбекистон» НМИУ, 2016. 56-б.
2. Мирзиёев Ш. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. I жилд. -Т.: “Ўзбекистон”, 2017. 168-б.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги Фармони.
4. Аристотель. Поэтика. -Л.: 1927. -С. 39.
5. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс. Теория метафоры. - М.: 1990.
6. Lakoff J., Johnson M. Metaphors we live by. - Chicago; L.; 1980. -P. 3, 90 .
7. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг этимологик лугати. -Тошкент: Университет, 2003. 600-б.
8. Толстой Л.Н. Танланган асарлар. 5 жилдлик. Т. 1. Ҳикоялар, қиссалар. -Тошкент: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1978.
9. Флейшман Б. С. Основы системологии. -М.: Радио и связь, 1982.

РЕЗЮМЕ

Мақолада тил ва маданият муштараклигининг метафорик маънода бўртиб турадиган сўзлар – жонивор, ўсимлик, шахс номлари ва асосан, уларнинг метафорик кўчма маъноларига хос бўлган тил бириклари ёритилган.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются слова, названия животных, растений, собственные имена, выражающие метафорические значения языковых и культурных отношений, в основном, языковые единицы, передающие дополнительные метафорические значения.

SUMMARY

The article deals with words, names of animals, plants, proper names expressing the metaphorical meanings of linguistic and cultural relations, mainly linguistic units that convey additional metaphorical meanings.

ИНГЛИС ХӘМ ҚАРАҚАЛПАҚ ТИЛИНДЕ GENDER/ЖЫНЫС (ЕР-ХАЯЛ) ТҮСИНІКЛЕРИНИҢ ГРАММАТИКАЛЫҚ ХӘМ ЛЕКСИКА - СЕМАНТИКАЛЫҚ БИЛДИРИЛИҢИ

Д.М.Қурбанбаева - ассистент оқытушы

Д.М.Қурбанбаева - ассистент оқытушы

Әжанияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: гендер, жинс категорияси, аёл жинси, эр жинси, гендер ажратиш усуллари, нейтраль гендер жинс, лексик-семантик усул, морфологик курсаткич, аффиксацияли усул, референт, морфологик-синтаксислик усул, спитагма, мослашиш.

Ключевая слова: гендер, категория гендера, женский род, мужской род, нейтральный (средний) род, родоразличение, лексико-семантический способ, морфологическо-синтаксический способ, аффиксация, морфологическая маркировка, референт, синтагма, согласование.

Key words. gender, the category of gender, feminine gender, masculine gender, neutral gender, gender distinctions, lexico-semantic way, morfologico-syntactic way, affixation, morphological mark, referent, syntagm, argeement.

Инглис тилиндеги лингвистикалық теориялық тәліматларда хәм әмелий оқыў қолланбаларында гендер (жыныс) ажыратылыўының грамматикалық қубылыс сыпатында ҳәрәкет ететуғынлығы яки жоқ екенлиги ҳаққында илимпазлар тәрәпинен елеге шекем түрлише пикирлер айтылып келмекте. Мәселен: бир қанша теориялық тәліматларда гендер инглис тилиндеги атлықлардың субкатегориясы сыпатында лексика-семантикалық түсиник деп қаралып инглис тили грамматикасы бойынша әмелий қолланбаларда турақлы түрде грамматикалық категория сыпатында өз анықламасына ийе.

Ал, А.И.Смирницкийдиң «Инглис тилинің морфологиясы» (Morfology of English) теориялық курсының толық 10 бети [1:139,148] инглис тилинде гендер (жыныс) категориясы грамматикалық категория есабында да, сондай-ақ тиккелей лексика-семантикалық мәни тәрәпинен алып қарағанда да жоқ екенлигин дәлиллеўге арналған. Деген менен, Ганишна, М.А.Васильевскаялардың белгили «Инглис тили грамматикасы» әмелий курсы сабақлығында гендер (жыныс) темасына кирис сөзинен баслап-ақ инглис тилинде жоқ деп есаплаўға қарар етилген атлық сөз шақабының gender-жыныс категориясына белгили дәрежеде анағұрлым

толық хәм анық зәрүрли анықлаўлар киргизилген хәм системаластырылған [2].

Инглис тилинде атлық сөзлердиң гендерлик/жынысый мәнилик аңлатылыўы сөзлердиң (басқа тиллердегиге уқсап, рус тили айрықша есапқа алынған ҳалда) ҳәр қыйлы грамматикалық формалар (қосымталар, жалғаўлар) қабыл етиўи арқалы емес, ал атлық сөзлердиң көпшилик жағдайда үшінши беттеги бетлик алмасықлары менен өз-ара байланысы тийкарында анықланатуғынлығы нәзерде тутылады. Бул, демек, гендерлик жынысый ажыралыў (классификациялануў) инглис тилиндеги атлықларда грамматикалық қубылыс яки категория сыпатында қаралыўына болатуғынлығынан дәрек береді.

Инглис тилинде гендер категориясы анық қарама-қарсылықлардан ибарат. Ол өз ара иерархиялық (ажыралыў белгилери анық тәрәплерди өз ишине алатуғын) тийкарада байланысқан еки қарама-қарсы тәрәплерден турады. Атлықлар – бир қарама-қарсы категориялық мағанада person nouns (адамлар-шахсты аңлатыўшы атлықлар хәм non-person nouns адамларды – шахсларды аңлатпайтуғын атлықлар) болып бөлинеди. Екинши қарама-қарсылық тек адамларды аңлатыўшы атлықлар арасында болып, олар ер жынысы

(masculine) хәм хаял жынысы (feminine) болып бөлинеди. Солай етип, биринши қарама-қарсылық гендер жыныс категориясының жоқарғы қарама-қарсылығы, ал екінши қарама-қарсылық төменгі қарама-қарсылық сыпатында тән алынады. Тап усындай ажыралыуы (классификациялануы) өзгешеліктері тийкарына қарай отырып М.Я.Блох тәрәпинен атап өтилген қарама-қарсылықтарындағы байланыстарды анализ-леуде инглиз тилинде «үш гендер системасын келтирип шығарады хәм үшінши гендерди (жынысты) neutral gender/нейтраль жыныс деген дәстүрий термин менен атайды» хәм оған non-person/адамларды/шахсларды аңлатпайтуғын атлық сөзлерди киргизеди. Демек, М.Я.Блох усыңған атлық сөзлердің инглиз тилиндегі үш гендер/жыныс системасы төмендегіше сәулендириледи; 1. The neuter (i.e.non.person) gender/нейтраль жыныс (адамларды аңлатпайтуғын атлықларды өз ишине алады); 2. The masculine gender (i.e.non.masculine person) ер жынысындағы атлықлар (ерлер); 3. Feminine gender (i.e.the feminine person) хаял жынысына тийисли атлықлар (хаял-қызлар [3:54]).

Жоқарғы қарама-қарсылықтағы гендер үәкиликтері сыпатында атлық сөзлердің тек адамларды аңлатыушы субклассы нәзерде тутады.

Ал, төменгі қарама-қарсылықтағы гендер/жыныс үәкиліктері хәм жансыз, хәм жанлы атлықларды өз ишине алады (бул жерде жанлы атлықлардың адамларды аңлатпайтуғынлары нәзерде тутаылған) хәм оларға мысаллар ретінде төмендегі сыяқлы атлық сөзлерди киргизіуге болады: а) rose, ocean, heroism, genius, sky, etc./гул, океан, қахарманлық, даналық, аспан хәм т.б; b) dog, fish, reptiles, animal, reindeer, etc/ ийт, балық, жербауырлаушы, хайуан, арқар хәм тағы басқа,

Көплік сандағы тири жәниұарларды аңлатыушы атлықлар грамматикалық жыныс ажыратыуы уқыбына ийе емес. Солай етип, бул жоқарыдағы жынысқа ажыратылуы төмендегіше аңлатылады: а) neutral gender/нейтраль жыныс: а) organization, concern, staff, club, society and etc; b) masculine and feminine gender/ер хәм хаял жыныс: cock/hen, bull/cow, horse/mare, ram/sheep, he-goat/she goat and etc;

Қарама-қарсылықтардың пәсейіу жағдайларында шахсларды (адамларды) аңлатпайтуғын (non-person) атлықлардың орнын «it» алмасығы ийелейди хәм олардың нейтраль жыныста қолланатуғынлығын аңлатады.

Example.

Suddenly a strange thing moved in the darkness ahead of us. Could it be a man, in this distant place at this time of night?

Көпелімде қаранғыда бизлердің алдымызда бир нәрсе қозғалғандай болды. Түннің әлде бир мәхәлинде усындай аулақта адам не жейди?

The object of her maternal affection was nowhere to be found. It had disappeared, leaving the mother and desperate.

Оның аналық мөхрин беріп отырған жалғыз жубанышы хеш жерден табылмады. (оның аналық мөхрине сай бир перзенти еди, оны да қудай алып кетти) сол кеткеннен жок, ол ананы да, тәрбиясын да үлкен дәртке қалдырып кетти.

Мысаллардағы thing (нәрсе), the object of affection алданыш/жубаныш, non-person/шахс емес атлық сөзлері, genderlik/жынысый көзқарастан қарама-қарсы тәрәпи анық емес, сонлықтан олар «it» алмасығы менен алмастырылып, neutral gender / нейтраль жыныс сыпатында алып қаралады.

Инглиз хәм қарақалпақ тиллерінде gender/жыныс аңлатылуының грамматикалық, усылына қарағанда, оның лексика – семантикалық усылы анық.

Буған төмендегі сыяқлы атлықларды жатқарыуға болады: mother/father daughter/son sister/brother, bride/bridegroom, woman, etc; ана/ата, қыз/ул келиншек/күйеу бала хәм т.б.

Солай етип, гендер категориясының қарама-қарсылық структурасы семантикалық түрде төмендегі диаграммадағы схемадағыдай сәулендіуі мүмкін:

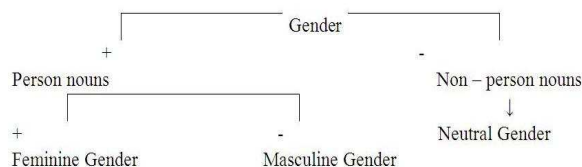

Figure 1.

Жоқарыдағы диаграммада инглиз тилинде атлықлардың гендерлік/жыныслық ажыралыуы схемасы көрсетілген. Демек, Гендер-атлықтың жыныс категориясы, Person nouns-шахсты (адамларды) аңлататуғын атлық сөзлер, Feminine Gender – хаял жынысына тийисли атлықлар, Masculine Gender-ер жынысына тийисли атлықлар, + - жыныс ажыратыушылық қарама-қарсылығы жоқары (анық)- жыныс ажыратыушылық қарама-қарсылық белгілері төмен (анық емес).

Инглиз тилинде оғада көп шахс (адамларды) аңлатыушы атлық сөзлер алмасықлар менен байланыста бола туып еки гендер /жынысты да аңлата алуы мүмкін. Feminine хаял хәм Masculine ерлер гендер жынысты да аңлата алады. Бул улыұмалық гендердегі /жыныстағы атлықларды пайда етеди. Мысаллар: Person (шахс, адам), friend, doctor, worker, singer, president, manager, etc.

Мысалы: The president of our Medical Society isn't going to be happy about the suggested, way of cure, in general, she insists on quite another kind of treatment in cases like that. Бизің емлеуіхана бирлеспеміздің Президенті бул усынылған емлеу усылына онша кеуіл толмай туыпты. Бундай жағдайлар ушын (Президент ханым) пүткіллей басқаша емлеу усылынан пайдаланбақшы.

Қарақалпақ тилинде Президент сөзінің (жыныслық) гендерлік айырмашылығын беріу ушын «ол» бирліктің үшінши бетіне тийисли бетлеуі алмасығы пүткіллей хәлсизлік етеди, себеби қарақалпақ тилиндегі алмасықлардың хеш қайсысында гендер ажыратыушылық қарама-қарсылық белгілер хәрекет етпейди. Сонлықтан инглиз тилиндегі мысалды аударма ислегенимізде хәр бир кәнге (she, he) ол алмасықларының гендерлік айырмашылығын қауырмаш ишине сол алмасықлардың контекст бойынша талап ететуғын айкынлауышларын беріуі шәрт: бизің мысалымызда – ол (Президент ханым), басқаша мысалларда – ол (Президент мырза), ол- доктор ханым, ол- доктор мырза яки олардың шахсый аты хәм акесинің аты көрсетілген болуы мүмкін (ол Президентимиз, Сарахан Баймуратова, ол-Президентимиз, Азиз Тореевич хәм т.б).

Еки гендер айырмашылығын аңлатыуы уқыбы улыұма гендер (улыұма ортак) жыныс аңлатыушы атлықларда өзгермелі категориялы атлықларға айландырады. Сондай-ақ, егер гендерлік айырмашылық көрсетіу айрықша түрде шәрт болмаса гәптеги шахсты аңлатыушы атлық сөз нейтраль гендерде masculine (ерлерди аңлатыушы бирліктің үшінши бетіндегі «he» алмасығы менен алмастырыла береді. Көплік санда гүллән гендер ажыратыушы айырмашылықлар нейтраль түрде (нейтрализацияланған халда) беріле береді.

Грамматикалық гендерлік ажыратыуы уқыбы менен бирге инглиз тилиндегі атлықлар өзлери аңлататуғын сөзлердің жыныс айырмашылығын лексикалық усылда да бере алады. Бул дегениміз ол сөзлер жынысты атап көрсетіуші белгілі мәни аңлатыушы сөзлер менен, сондай-ақ суффиксациялық деривация менен бирге қолланылып келиуі мүмкін.

Мысаллар: he-goat-she-goat, he-bear:she bear, cock-sparrow/hen sparrow:hen-pheasant, man-producer/woman producer, a businessman/a business-woman, bull-calf/a cowcalf, master-mistes/missis, an-actor/an actress, a lion /a lioness, a steward/a stewardess, a landlord/a landlady.

Сондай-ақ, инглиз тилине шет тиллеринен өзлестірилген айырым атлық /мәртебени атап көрсетіуші атлық сөзлердің гендерлік/ жыныслық ажыралыуы деривациялық, яғный суффиксация жолы менен әмелге асырылуы мүмкін. Мысаллар: sultan/sultana, султан-султанша (ханым). Гендер/жыныс ажыратылуының жоқарыда көрсетилип өтилген усылларын анализлей отырып кимдур инглиз тилиндегі жыныс ажыратылуының соңғы билдирилген түри атлық сөзлердің усынылған гендер системасына қайшы келетуғынлығын аңлауы сөзсиз. Себеби, мысалларда келтирилген атлықлар жұптары, дәслеп ескертилгендей тек ғана шахсты (адамларды) аңлатыушы атлық сөзлерге ғана емес, ал барлық түрдегі жанзаттардың хәммесине тийисли екенлігі мәлім болады. Тереңірек нәзер салатуғын болсақ, биз бул факттиң пүткіллей басқаша екенін аңлаймыз. Ғажайыптында, jenny-ass/нашар-ешек, pea-hen/мәкиен-тауық сыяқлы атлықлар тәбийй түрде «it» алмасығы менен алмастырылады, ал олардың ер жынысына тийисли (masculine) жубайлары да jack-ass, pea-cock хәм нейтрал (хаял хәм) нейтраль гендер (жыныс) арасындағы гезектегі шубаланқы (еки ушлы) пикирлерди келтирип шығарады. Бунның себеби, инглизлердің «woman» (she) алмасығын жубайластырып, қалған жанлы жанзат/жәниұарларды аңлатыушы сәйкес гендердегі атлық сөзлерге

«it» алмасығын сыбайластырылуы олардың әзелден инсан сыпатында адамзатты, оның сарқылмас дереги ананы хұрметлеу үрп-әдет дәстүрий мәдениатынан келип шықса керек.

Woman-man, sister-brother инсаният сағасы хәм сарқылмаслығы тийкары хәм туўған-туўысканлықлардың мәңги хаккында екенлиги, дүнья тиллеринде сондай-ақ, инглис хәм карақалпақ тиллеринде де мәниси семантикалық тийкарда басланып раўажланған болса, олар тиллеримизде грамматикалық-категориялық түрленіу тийкарында раўажланыўын даўам ете береді.

Қарақалпақ тилинде грамматикалық гендер категориясы хаккында илимий мийнетлер хәм арнаулы изертлеулер еле жоктың жанында. Гендер (жыныс айырмашылығы) түсиниги хаккында орта мектеп сабақлықларында оғанда аз мағлыўматлар менен шекленген. Тек ғана «Хәзирги карақалпақ әдебий тилинің грамматикасы» [4:116] монографиясында гендер хаккында бир бет илимий баянлама (краткий научный обзор) берилген. Онда карақалпақ тилинде словян (рус, украин) хәм басқа да тиллердегидей род (жыныс) категориясы жоқлығы, яғный атлықлар грамматикалық родлық (жыныслық) көрсеткишлерге ие емес екенлиги айтылған.

Деген менен, карақалпақ тилиндеги адамларда, айырым хайўанлар менен қусларды билдириўин атлықлар гендер (жыныс)қа байланысты бири-биринен айырымланып қолланылады. Жыныс ажыратыў бойынша айырымлары арнаулы грамматикалық көрсеткишлерге ие болса, гейпаралары өзиниң тек семантикасы арқалы жыныс/гендерге ажыраала алады.

Қарақалпақ тилинде атлық сөзлерде жыныс/гендер 3 түрли усыл менен билдириледі:

1. Семантикалық мәниси арқалы: ерлер - ата, әке, аға, ул, ини, қайын, қайнаға хәм т.б. хаяллар жынысы - кемпир апа, ана, ажапа, қыз, қарындас, бийкеш, абысын хәм т.б.

Бундай жыныслық/гендерлик айырмашылықлар жынысы атлықларда айырым хайўан хәм қусларда да ушырасады. Кабан/мегежин-жалғызак, қораз қырғауыл/мәкийен қарғауыл, қошқар-саулық, қой/тоқлы, бұға-тана-сыйыр/қошқар-қой, теке-туўша/ешки, ийт-қаншық айғыр, ат-байтал хәм тағы басқа.

2. Көплеген адамды/шахсты билдириўши бетлик атлықлар жынысты аңлатыўшы морфологиялық көрсеткишлер-суффикслер қосылуы арқалы жыныс/гендер айырмашылығын билдиреди: куда-кудағай, кудабала-кудаша (қыз), қайын-балдыз, хан-ханшайым, патша-патшайым, мийирбек-мийирбийке, Камил-Камила Амин-Амина хәм т.б.

Морфологиялық жыныслық/гендерлик көрсеткишлер карақалпақ тилиндеги меншикли атлықларда адам атларында жийи ушырасады. Олар адам атларына аффикслер сыпатында биринши компонент (префикс) екинши компонент суффикс сыпатында биригеди:

Ерлер:

а) Бекназар, Бектурды, Баймурат, Байназар

б) Азизбек, Турдыбек, Юсипбек, Мырзамбет, Назарымбет, Оразымбет, Сарыбай, Дәлибай, Нуратдийин, Караматдийин, Тәжетдийин хәм т.б.

в) Сөз қосылуы (словосложение) усылы: Абдиқәдир, Абдикерим, Мәмбеткерим, Бердимурат, Қайыпназар, Хәби-назар хәм т.б.

Хаял-қызлар:

Әдебиятлар

1. Blokh M.Y. A Course in English Theoretical Grammar. –Moscow: «Higher School», 1983.
2. Ganshina M.A. Vasilevskaya N.M. English Gramman. Practical Course Moscow, 1964.
3. Смирницкий А.И. Морфология английского языка. –Москва: 1959.
4. Бекбергенов А., Дауенов Е., Даулетов М., Ешбаев Ж. Хәзирги карақалпақ әдебий тилинің грамматикасы. -Нөкис: «Билим», 1994.

Мақола инглиз ва қарақалпақ тилларидаги от сўзларнинг жинсий - гендер фарқининг тадқиқоти масалаларига қаратилган. Унда гендер - жинсий фарқнинг ажратилиш усуллари бир қанша илмий манбалардаги маълумотлар асосида солиштирилган. Шунингдек, илмий таҳлил нәтижалари солиштирилиб, икки тилдаги жинс - гендер категорияси аниқ тизимга солиниб, уларни ўрганиш ва тадқиқ қилиш бўйича тавсия ва фикрлар берилган.

Статья посвящена изучению гендерной системы имён существительных в каракалпакском и английском языках. Родоразличение в двух языках сопоставлено в научной основе, выявлены приемы родоразличения на основе, тщательного лингвистического анализа, причём автор ссылается на некоторые достоверные источники по исследованию данного вопроса и выявляет научнообоснованную систему родообозначения в двух сравниваемых языках.

The article deals with gender distinction of nouns as a part of speech in the English and Karakalpak languages. The problem of gender distinction, as the author points out, is one of the complicated problems in both languages, and though the languages are representatives of different families, the researcher finds out the ways of distinguishing gender of nouns in these languages and gains to systematize them in proper scientific way.

а) Айымхан, Гүлхан, Гүлимхан, Айжан, Бибизада, Бийби-раба, Бибижамал, Нурсулуў, Нуржамал, Палзада, Нурзада, Улзада хәм т.б.

б) Паршагүл, Сөнөмгүл, Қызларгүл, Алмагүл, Женисгүл.

в) Бийбигәўхар, Бийбимарьям Бийбирәўшан, Сахыйпжамал, Айымжамал, Гүлбазар, Гүлсөнөм хәм т.б.

Көпшилик араб тилинен өзлестирилген адам атлары жубайлас болып олардың хәр бири ер хәм хаял жынысларын аңлатыўы, хаял жынысына тийислиери гендер аңлатыўшы «а» жалғаўын қабыл ететуғынлығы арқалы морфологиялық көрсеткишке ие атлық сөзлер қатарына киреди. Мысаллар: Азиза (Азиз), Латипа (Латип), Салийма (Салим), Рашида (Рашид), Рахима (Рахим), Зарипа (Зарип), Фарида (Фарид) хәм т.б. Айырым ғалабалық атлықларда жыныс ажыратыўдың жоқарыда атап өткен усылын қабыл етеди. Мысал: шайыр-шайыра:

Бирақ сизге бир нәсият қылайын,
Қызыңыз өнерпаз, шайыра болсын.

(И.Юсупов)

Қарақалпақ тилинде кәсиплери бойынша хаял-қызлардың атқаратуғын хызметлерин аңлатыўшы атлық сөзлер рус хәм тағы басқа да батыс халықлары тиллериндегидей жынысый тәрептен ажыралмайды. Деген менен батыс халықлары тиллеринен кирип сиңысып кеткен көпшилик атлықлардың feminine/хаял жынысы морфологиялық көрсеткишлердің қосылуы арқалы жасалады. Мысаллар: артист-артистка, актриса, студентка, балерина, секретарша, хәм т.б.

Ерлер хәм хаял-қызлардың фамилиялары менен атасының атларын аңлатыўшы атлық сөзлерде еlege шекем тап усы усылда жыныслық айырмашылық аңлатылады. Мысаллар:

Хаял қызлар:

Насирова Махида Бердихожаевна,

Зарлықова Фатима Зийнатдиновна,

Ер жынысы:

Камалатдинов Бахтияр Нурымбетович,

Пердебаев Азийзбек Русланбекович,

Нуржанов Фарид Зарипович

3. Қарақалпақ тилинде айырым кәсип аңлатыўшы шахслардың, хайўанат-қуслардың атлық референтлериниң жыныслық айырмашылықлары морфологиялық-синтаксислик усылда, яғный атлық сөзлердің жыныс аңлатыўшы арнаулы сөзлердің анықлауыш хызметинде жупкерлесип келиўи арқалы жыныс айырмашылықлары билдирилип турады. Мысаллар:

Мәкийен қырғауыл палапанларын қорғау ушын изине айланышқылады.

Кассир келиншек ақша санау менен бәнт.

Дәригер қыз наўқаслар менен әлпайым қатнаста.

Еркек пышықтың дәрти-уықы.

Өплердеги «мәкийен қырғауыл», «Кассир келиншек», «Дәригер қыз», «Еркек пышық» синтагмалық бирикпелеринде атлық сөзлердің жыныс аңлатыўшы компонентлери синтаксислик усылда жупкерлесіу арқалы бириккен.

Қала берсе, mother/father/ана/ата wife/husband, daughter/son/қыз/ул sister/brother/аға, қарындас сыяқлы жынысый жубайлас сөзлер миллий қәдириятлары-мызды аңлатыўшы дәлиллерден бири болып саналады.

РЕЗЮМЕ

РЕЗЮМЕ

SUMMARY